

ΕΣΔΙ

ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΓΙΑ ΝΕΟΥΣ ΠΟΙΝΙΚΟΥΣ ΚΩΔΙΚΕΣ

Η ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΝΕΟ ΚΩΔΙΚΑ ΠΟΙΝΙΚΗΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΘΕΟΧΑΡΗ Ι. ΔΑΛΑΚΟΥΡΑ

ΚΑΘΗΓΗΤΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΔΠΘ

I. Εισαγωγικές σκέψεις.

Οι ρυθμίσεις των άρθρων 350 έως 366 ΚΠΔ, που συνθέτουν το ουσιαστικότερο τμήμα της ακροαματικής διαδικασίας, επιτελούν αναμφίβολα τον κομβικότερο ρόλο στο πλαίσιο της συνολικής ποινικής δίκης. Η εξωστρέφεια του Τμήματος αυτού και η λειτουργία του ως πεδίου ανεύρεσης της αλήθειας και θεμελίωσης της δικανικής κρίσης το καθιστούν αυτοδήλως σημαντικό¹.

Από το χρονικό σημείο ουσιαστικής έναρξης της αποδεικτικής διαδικασίας - μέχρι το οποίο μπορούν να προβληθούν παραδεκτά οι ενστάσεις της ακυρότητας του κλητηρίου θεσπίσματος ή της κατά τόπον αναρμοδιότητας ή να δηλωθεί παράσταση υποστήριξης της κατηγορίας ή να αποσυρθεί από τον εισαγγελέα η υπόθεση κατ' άρθρο 324 ΚΠΔ - έως το χρονικό σημείο κήρυξης της λήξης της αποδεικτικής διαδικασίας κατ' άρθρο 366 ΚΠΔ - που συνιστά το απώτερο σημείο προσκόμισης και εξέτασης αποδεικτικών μέσων - η αποδεικτική διαδικασία σκιαγραφείται, κατά την εύστοχη διατύπωση του Τσουκαλά, ως η καρδιά της ποινικής δίκης.

¹ Σύγκρ. Α. Μπουρόπουλο, Ερμηνεία του ΚΠΔ, τ. Α', 2^η έκδ. 1957, σελ. 482· Γ. Κάβουρα, σε: Λ. Μαργαρίτη, Ο νέος ΚΠΔ. Ερμηνεία κατ' άρθρο του Ν. 4620/2019, σελ. 2060· Χ. Σεβαστίδη, ΚΠΔ. Ν. 4620/2019, τ. IV, 2021, σελ. 597.

Τη σημασία του τμήματος αυτού αποδίδει η αιτιολογική έκθεση του νέου ΚΠΔ με τη διατύπωση ότι «τα διαλαμβανόμενα στο προκείμενο δεύτερο Βιβλίο ενσωματώνουν μια σειρά τροποποιήσεων που ενσαρκώνουν τις αξιώσεις για ένα πληρέστερο και προσανατολισμένο στις σύγχρονες δικονομικές απαιτήσεις δίκαιο απόδειξης που θα είναι συνάμα συμβατό με την ευρωπαϊκή δικαιοταξία. Ένα δίκαιο που θα λαμβάνει υπόψη τις Οδηγίες της ΕΕ, όπως την Οδηγία 2010/64/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία που ενσωματώθηκε στην ημέτερη έννομη τάξη με τον ν. 4236/2014, την Οδηγία 2012/13/ΕΕ για το δικαίωμα ενημέρωσης στην ποινική διαδικασία που ενσωματώθηκε στην ελληνική έννομη τάξη με τον ν. 4236/2014, την Οδηγία 2016/343/ΕΕ που ενσωματώθηκε στην ημέτερη έννομη τάξη με τον ν. 4596/2019, καθώς και τον Χάρτη των θεμελιωδών Ελευθεριών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αλλά και τα λοιπά διεθνή κείμενα που αναδεικνύουν τις αξιακές βάσεις και τα όρια απόδειξης στο πλαίσιο μιας δικαιοκρατούμενης ποινικής δίκης». Εξ αυτού του λόγου οι διατάξεις για την απόκτηση και διαχείριση των αποδείξεων επικαιροποιήθηκαν στο πλαίσιο του νέου Κώδικα, εναρμονίστηκαν με τις αξιώσεις της αρχής της επιφύλαξης υπέρ του νόμου (λ.χ. στη διάταξη του άρθρου 265 για τα ψηφιακά δεδομένα) και της αρχής της αναλογικότητας και συμπληρώθηκαν υπό το φως των νεότερων εξελίξεων της νομικής μας πραγματικότητας.

II. Η δόμηση μιας σύγχρονης δικαιοκρατούμενης αποδεικτικής διαδικασίας και η υλοποίηση των απαιτήσεων των αξονικών αρχών της αποδεικτικής διαδικασίας.

Στην κατεύθυνση ενίσχυσης της αξιακής δομής της αποδεικτικής διαδικασίας, αλλά και της λειτουργικότητάς της τέθηκε σε περίοπτο προσκήνιο στον νέο ΚΠΔ η πληρέστερη εναρμόνιση της εν λόγω διαδικασίας με τις σύγχρονες δικαιοκρατικές απαιτήσεις που απορρέουν από τις αξονικές αρχές που διεκδικούν εφαρμογή.

1. Η εφαρμογή των αντιπροσωπευτικών αρχών της δημοσιότητας, της προφορικότητας και της κατ' αντιδικία διεξαγωγής της δίκης ως αξιακό προαπαιτούμενο.

Κάθε πείθουσα δικαστική απόφαση προϋποθέτει τη διεξαγωγή των αποδείξεων, με την οποία θεμελιώνεται στο πλαίσιο που οριοθετούν οι δικαιοκρατικές αρχές της δημοσιότητας, της προφορικότητας και της κατ' αντιδικία διεξαγωγής της δίκης.

Η αρχή της δημοσιότητας, έχοντας ως πεδίο εφαρμογής την καλούμενη “δημοσιότητα της δικαστικής αίθουσας”², μετουσιώνει την ανάγκη κατοχύρωσης της εμπιστοσύνης των κοινωνιών σε ένα αμερόληπτο, προβλέψιμο και ελέγξιμο σύστημα απονομής της Δικαιοσύνης και εγγράφεται ως εγγύηση της δίκαιης δίκης³. Υπό την έννοια αυτή ευστόχως γίνεται δεκτό από τον ΑΠ ότι η δημοσιότητα ανάγεται όχι μόνο στην ελευθερία καθενός να παρευρίσκεται στο ακροατήριο, αλλά και στη δυνατότητα ακώλυτης παρακολούθησης της προφορικά διεξαγόμενης συζήτησης⁴.

Αντιστοίχως, η αρχή της κατ' αντιδικία διεξαγωγής της δίκης, με την

² ΤρΕφΑθ 699, 780, 809, 3244/2003, ΠοινΧρ 2004, 993 επ. Η δημοσιότητα της δίκης περιλαμβάνει τόσο τη λαϊκή δημοσιότητα όσο και τη δημοσιότητα των μερών, βλ. ιδίως Ν. Ανδρουλάκη, Θεμελιώδεις έννοιες της δίκης, σελ. 157 επ.

³ ΕΔΔΑ, Απόφ. της 08.12.1983, υπόθ. Pretto κλπ κατά Ιταλίας.

⁴ ΑΠ 1025/2017· ΑΠ 911/2017· ΑΠ 187/2017· Γ. Κάβουρα, ό.π., σελ. 1960..

οποία συστοιχούνται τόσο η αρχή της κατ' αντιμωλία διεξαγωγής της όσο και οι αρχές της εκατέρωθεν ακρόασης (άρθρο 333 παρ. 3 ΚΠΔ) και της ισότητας των όπλων, διαμορφώνει το αναγκαίο αξιακό πλαίσιο για την εκφορά δίκαιων κρίσεων και την αποτροπή καταχρήσεων κατά τη διεξαγωγή των αποδείξεων⁵.

2. Η εφαρμογή των αρχών της διασαφήνισης του αντικειμένου της δίκης, της ολόπλευρης διερεύνησης της υπόθεσης και της αμερόληπτης και ευπρεπούς συμπεριφοράς των δικαστικών λειτουργών ως δομικό διακύβευμα δικαιοσύνης.

Οι υποχρεώσεις διασαφήνισης του αντικειμένου της δίκης και ολόπλευρης διερεύνησης συνδέονται αφενός με το βάρος απόδειξης και αφετέρου με το δικαίωμα αποδείξεως. Στις νέες ρυθμίσεις με σημαίνουσα αναφορά ανήκουν:

i) Η επέκταση της υποχρέωσης σε όλους τους δικαστικούς λειτουργούς (άρθρο 178 παρ. 2 εδ. α' ΚΠΔ και Οδηγία 2016/343/ΕΕ). Η υποχρέωση αυτή αφορά κατά κύριο λόγο στην εξέταση των αποδείξεων τόσο όσων συγκεντρωθεί στην προδικασία και εντάσσονται στον φάκελο της δικογραφίας όσο και όσων προσάγονται στο ακροατήριο⁶.

ii) Η ρύθμιση του άρθρου 332 ΚΠΔ, που επεκτείνει την υποχρέωση αμερόληπτης και ευπρεπούς συμπεριφοράς των παραγόντων της δίκης σε όλους τους δικαστικούς λειτουργούς (άρα και στους Εισαγγελείς) και όχι μόνο στους δικαστές, όπως προβλεπόταν στην ταυτάριθμη διάταξη του παλαιού ΚΠΔ. Η ρύθμιση αυτή, μάλιστα, οφείλει να διασταυρώνεται

⁵ ΑΠ 1446/2008, ΠοινΔικ 2009, 371.

⁶ βλ. και Χ. Σεβαστίδη, Η σημασία και η λειτουργία του άρθρου 178 παρ. 2 και 3 του νέου ΚΠΔ, ΠοινΔικ 2019, 434

με τις αντίστοιχες ρυθμίσεις των άρθρων 34 και 35 του Κώδικα Δεοντολογίας Δικηγορικού Λειτουργήματος.

iii) Η ρύθμιση του άρθρου 343 παρ. 2 ΚΠΔ, που θεσπίζει το δικαίωμα του κατηγορουμένου να ζητεί τον αναγκαίο χρόνο προετοιμασίας για την αντίκρουση των πιθανών επιτρεπτών μεταβολών της κατηγορίας, «αν από την αποδεικτική διαδικασία προκύψουν νέες περιστάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να συνδεθούν με επιτρεπτή μεταβολή της». Η εν λόγω ρύθμιση αντανακλά και υλοποιεί την αξίωση πληρέστερης εξασφάλισης του δικαιώματος σε αποτελεσματική υπεράσπιση, όπως προσδιορίζεται αυτό στην πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ για το άρθρο 6 παρ. 1 β' ΕΣΔΑ⁷.

Εξάλλου, η αξίωση αντικειμενικότητας των δικαστικών προσώπων αποτυπώθηκε διαυγέστερα στο αναμορφωμένο **άρθρο 332 ΚΠΔ** με την επέκταση της αξίωσης αμερόληπτης και ευπρεπούς συμπεριφοράς και στους εισαγγελείς⁸.

3. Η αρχή της αμεσότητας ως διαδικαστικό πρόταγμα πειθούς

Αμφότερες οι όψεις της εν λόγω αρχής, τόσο αυτή της άμεσης ή προσωπικής επαφής του δικαστή με τις αποδείξεις όσο και αυτή του εγγύτερου αποδεικτικού μέσου, προωθούν την ποιότητα της δικαστικής κρίσης και την πληρότητα της διαδικασίας σχηματισμού της δικανικής

⁷ Βλ. Απόφαση Pelissier/Sassi κατά Γαλλίας της 25.3.199· Απόφαση Nuutinen κατά Φινλανδίας της 24/7/2007· Απόφαση Miraux κατά Γαλλίας· Απόφαση Abramyan κατά Ρωσίας της 9/10/2008· βλ. και Θ. Δαλακούρα, Ο νέος ΚΠΔ, 2^η έκδ. 2020, σελ. 246· Α. Τζανετή, Βελτιωτικές παρεμβάσεις του νέου ΚΠΔ στη διαδικασία στο ακροατήριο, Nova criminalia, τχ. 8, σελ. 8, που επισημαίνει εύστοχα ότι η νέα διάταξη, σε αντίθεση με αλλοδαπά νομοθετικά πρότυπα (βλ. χαρακτηριστικά την § 265 StPO), εξαρτά την παροχή του αναγκαίου χρόνου προετοιμασίας από αίτημα του κατηγορουμένου χωρίς οίκοθεν υπόδειξη του Δικαστηρίου, προκειμένου να αποφευχθούν τοποθετήσεις του Δικαστηρίου, οι οποίες θα μπορούσαν να παρερμηνευθούν ως πρόωρες ή προκατειλημμένες.

⁸ Θ. Δαλακούρα, Ο νέος ΚΠΔ, 2^η έκδ. 2020, σελ. 241.

πεποίθησης. Με την τυπική αμεσότητα εκφράζεται η αξίωση, το σύνολο των μελών του δικαστηρίου της ουσίας να αντιλαμβάνονται με τις αισθήσεις τους το σύνολο της εκτυλισσόμενης αποδεικτικής διαδικασίας⁹, ενώ με την ουσιαστική αμεσότητα η αξίωση προτεραιότητας των εγγύτερων από τα διαθέσιμα αποδεικτικά μέσα που έχουν το χαρακτήρα μιας «άμεσης πηγής»¹⁰.

Άξιο έξαρσης είναι εν προκειμένω το αναγόμενο σε ζητούμενο επιβεβαίωσης της σημασίας της αρχής «φαινόμενο της αποδεικτικής υποκατάστασης», δηλαδή της αξιοποίησης δευτερογενών αποδείξεων αντί των αντίστοιχων πρωτογενών, όπως συμβαίνει επί υποκατάστασης μίας πρωτότυπης μαρτυρίας από μία εξ ακοής, αλλά και επί υποκατάστασης μιας προφορικής μαρτυρίας από μία αποτυπωθείσα στην έκθεση ένορκης εξέτασης μάρτυρα ή από μία οπτικοασκουστική ηλεκτρονική καταγραφή ή από ένα ιδιωτικό έγγραφο μαρτυρίας¹¹.

4. Η αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδεικτικών μέσων

⁹ Βλ. αναλυτικά *Χ. Νάιντο*, Η αρχή της αμεσότητας στην ποινική δίκη, 2021, σελ. 86 επ. που επισημαίνει ορθώς ότι η τυπική αμεσότητα δεν θέτει φραγμούς στην ανάγνωση εκθέσεων (καταθέσεων, απολογίας, αυτοψίας κλπ), αλλά εμποδίζει προγενέστερα ερευνητικά – αποδεικτικά πορίσματα να αποτελέσουν αντικείμενο της κύριας διαδικασίας, χωρίς δηλαδή οι αποδείξεις να αποκτηθούν εκ νέου από το ίδιο το δικαστήριο.

¹⁰ Βλ. και εδώ *Χ. Νάιντο*, ό.π., σελ. 115 επ., που καταγράφει ως έκφραση της ουσιαστικής αμεσότητας, ως μερικότερης έκφανσης της αρχής της βέλτιστης απόδειξης τόσο την αρχή της προτεραιότητας των προφορικών αποδείξεων έναντι των εγγράφων προδικαστικών υποκατάστατων τους όσο και την επιστημολογική κατωτερότητα της μαρτυρίας έναντι των λοιπών αποδείξεων και δη των εγγράφων, όσο τέλος και την επιστημολογική κατωτερότητα της έμμεσης μαρτυρίας έναντι της άμεσης.

¹¹ Άξια μνείας είναι εν προκειμένω η **Οδηγία 2011/36/ΕΕ** για την πρόληψη και την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων και την προστασία των θυμάτων και ιδίως τα άρθρα 12 έως 15 αυτής.

Συστατικό γνώρισμα της ελεύθερης εκτίμησης των αποδείξεων αποτελεί η λογική και νομικά αιτιολογημένη εκτίμηση των συγκεκριμένων αποδεικτικών στοιχείων κάθε υπόθεσης. Στην κατεύθυνση ενδυνάμωσης της εν λόγω αρχής προστέθηκε στο άρθρο 177 του νέου κώδικα ότι οι δικαστές πρέπει να αποφασίζουν «αιτιολογώντας πάντοτε ειδικά και εμπειριστατωμένα με ποια αποδεικτικά μέσα και με ποιους συλλογισμούς σχημάτισαν τη δικανική τους κρίση»¹².

Εξάλλου, καθώς η ελεύθερη εκτίμηση των αποδείξεων οφείλει να λόγους δικαιοκρατικότητας να αναφέρεται στα νόμιμα αποκτημένα αποδεικτικά μέσα, διατηρήθηκε στο γράμμα της παρ. 2 του άρθρου 177 η απαγόρευση αξιοποίησης αποδεικτικών μέσων που αποκτήθηκαν με αξιόποινες πράξεις ή μέσω αυτών, απαγόρευση που συστοιχείται με την αντίστοιχη συνταγματικής περιωπής απαγόρευση του άρθρου 19 παρ. 3 Σ. Μάλιστα, καθώς η τελευταία αποδεικτική απαγόρευση προκύπτει ευθέως – μη αφήνοντας περιθώρια στάθμισης – από το γράμμα της παρ. 3 του άρθρου 19 Σ., η επανελθούσα με το άρθρο 14 Ν. 4637/2019 εξαίρεση χρήσης των αθέμιτων αποδεικτικών μέσων που αφορούν σε πληροφορίες ή στοιχεία προσβάσιμα στον Εισαγγελέα Οικονομικού Εγκλήματος και Διαφθοράς ελέγχεται ως αντισυνταγματική, πέραν του ότι ακόμα και δικαιοπολιτικά αυτή καθ' εαυτήν η ανάγκη εξιχνίασης των εγκλημάτων αυτών δεν μπορεί να δικαιολογήσει τη διαφοροποίηση των

¹² Υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, η υποχρέωση αιτιολόγησης εν προκειμένω οφείλει να καλύπτει τόσο την υποχρέωση του εθνικού δικαστηρίου να εξετάσει αποτελεσματικά τα πάσης φύσεως επιχειρήματα και αποδεικτικά μέσα που υποβάλλουν τα μέρη (ΕΔΔΑ, *Van de Hurk κατά Ολλανδίας*, Απόφαση της 19.4.1994, παρ. 59· ΕΔΔΑ, *Tourisme d' affaires κατά Γαλλίας*, Απόφαση της 16.2.2012, παρ. 25), όσο και τη δυνατότητα του ενδιαφερομένου να ασκήσει αποτελεσματικά τα προβλεπόμενα ένδικα μέσα (ΕΔΔΑ, *Hadjianastassiou κατά Ελλάδος*, Απόφαση της 16.12.1992, παρ. 33).

οικείων εννόμων αγαθών από τα σαφώς σημαντικότερα έννομα αγαθά λ.χ. της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας ή της γενετήσιας ελευθερίας¹³.

III. Η εξέταση των μαρτύρων στο πλαίσιο της ζώσας αποδεικτικής διαδικασίας. Οι νέες ρυθμίσεις.

Οι ειδικότερες διατάξεις του άρθρου **223 ΚΠΔ για τον τρόπο εξέτασης των μαρτύρων** αποδίδουν το γράμμα των αντίστοιχων διατάξεων του προηγούμενου κώδικα και προωθούν τις ίδιες νομοθετικές στοχεύσεις. Δηλαδή αφενός την εξασφάλιση της απρόσκοπτης και ανεπίληπτης λήψης των μαρτυρικών καταθέσεων και αφετέρου την εξασφάλιση της αξιοπιστίας τους. Μόλις χρειάζεται να σημειωθεί ότι, παρόλο που οι σχετικές διατάξεις δεν επιτάσσουν ρητά την ακυρότητα της διαδικασίας

¹³ Πάντως, ανεξαρτήτως από την ως άνω ατυχή ρύθμιση, στο πλαίσιο της θεματικής των αποδεικτικών απαγορεύσεων οφείλει να μην αμφισβητείται ότι οι απαγορεύσεις αξιοποίησης παράνομα αποκτηθέντων αποδεικτικών μέσων δεν αξιώνουν εφαρμογή στις περιπτώσεις, κατά τις οποίες τα εν λόγω αποδεικτικά μέσα αποδεικνύουν την αθωότητα ενός αδίκως κατηγορηθέντος προσώπου, βλ. διεξοδικά *Ν. Ανδρουλάκη*, *Θεμελιώδεις έννοιες της ποινικής δίκης*, σελ. 211· *Θ. Δαλακούρα*, *Απαγορευμένα αποδεικτικά μέσα: δογματικές βάσεις για τη θεμελίωση των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ποινική δίκη*, ΠοινΧρ 1996, 321 επ· *Ν. Δημητράτο*, *Περί των αποδεικτικών απαγορεύσεων στην ποινική δίκη*, σελ. 52 επ· *Τζ. Ηλιοπούλου – Στράγγα*, *Χρήση παρανόμως κτηθέντων αποδεικτικών μέσων και δικαίωμα υπεράσπισης του κατηγορουμένου*, 2003, σελ. 81 επ· *Α. Κωνσταντινίδη*, *Η αρχή της ελεύθερης εκτίμησης των αποδεικτικών μέσων και οι αποδεικτικές απαγορεύσεις*, σε: *Α. Κωνσταντινίδη/Θ. Δαλακούρα*, *Εμβάθυνση στο ΠΔΔ*, 2014, σελ. 343· *Α. Παπαδαμάκη*, *Αποδεικτικές απαγορεύσεις και δίκαιη δίκη*, ΠοινΔικ 2016, 449· *Χ. Σεβαστίδη*, *ΚΠΔ. Ερμηνεία κατ' άρθρο*, σελ. 2273. Έτσι και ΑΠ 653/2013, ΠοινΧρ 2014, 34· ΑΠ 1323/2011, ΠοινΧρ 2012, 500· ΑΠ 840/2011, ΠοινΧρ 2012, 349· ΔιατΕισΕφΠειρ 110/2009, ΠοινΔικ 2010, 1299· ΑΠ 1261/2009, ΠοινΧρ 2000, 323· ΑΠ 2617/2008, ΠοινΧρ 2009, 901· ΑΠ 813/2008, ΠοινΧρ 2009, 321· ΑΠ 1537/2007, ΠοινΧρ 2008, 216· ΑΠ 42/2004, ΠοινΧρ 2004, 300· ΑΠ 611/2006, ΝοΒ 2007, 150· ΑΠ 1622/2005, ΠοινΧρ 2006, 426· ΣυμβΑΠ 1622/2005, ΠοινΧρ 2006, 426· ΜΟΕΦΑΘ 213/2003, ΠΛογ 2003, 383· ΑΠ 1351/1997 ΠοινΧρ 1998, 965.

σε περίπτωση παραβίασής τους¹⁴, **δεν αποκλείεται η θεμελίωση απόλυτης ακυρότητας** στις περιπτώσεις που οι λαμβανόμενες καθ' υπέρβαση των διατυπώσεων του νόμου μαρτυρικές καταθέσεις συνδέονται άμεσα με στέρηση κάποιου δικαιώματος του κατηγορουμένου¹⁵ ή του υπόπτου και συνεπώς με παραβίαση των άρθρων 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ και 171 παρ. 1 στοιχ. δ' ΚΠΔ. **Τέτοια περίπτωση** οφείλει να θεωρηθεί **η παραβίαση της διάταξης του άρθρου 223 παρ. 4** που οδηγεί σε στέρηση του δικαιώματος σε μη αυτοενοχοποίηση και του δικαιώματος σιωπής, τα οποία αναγνωρίζονται ως συστατικά στοιχεία της δίκαιης δίκης¹⁶. Το αυτό ισχύει και για τη ρύθμιση **του άρθρου 211** που απαγορεύει τη λήψη κατάθεσης συγκατηγορουμένου ως μόνου θεμελιωτικού της ενοχής αποδεικτικού μέσου¹⁷. Μάλιστα, η τροποποίηση που προβλέφθηκε στο υπό συζήτηση ΣχΝ (άρθρο 111) για τη συγκεκριμένη ρύθμιση με την προσθήκη «αν δεν υπάρχει και άλλο, ρητά κατανομαζόμενο στην απόφαση, αποδεικτικό μέσο» δεν έχει ουσιαστικό αντίκρουσμα, καθώς συνιστά απλή επεξήγηση του ήδη εφαρμοζόμενου. Ομοίως και σε σχέση με τη **ρύθμιση του άρθρου 224 ΚΠΔ** για τις καταθέσεις των εξ ακοής μαρτύρων, με την οποία εισήχθη στο πλαίσιο του νέου ΚΠΔ μια σαφής αποδεικτική απαγόρευση

¹⁴ Βλ. ενδεικτικά *Μ. Μαργαρίτη*, ΚΠΔ, σελ. 440· *Χ. Σεβαστίδη*, ό.π., σελ. 2653· *Π. Καίσαρη/Π. Ιωαννίδου*, σε: *Λ. Μαργαρίτη*, ό.π., σελ. 1313. Αν, όμως, η αιτιολογία της απόφασης εξαντλείται στις εκτιμητικές κρίσεις των μαρτύρων, τότε η απόφαση στερείται ειδικής και εμπειριστατωμένης αιτιολογίας, έτσι *Α. Κονταξής*, ΚΠΔ, σελ. 1480· *Α. Κωνσταντινίδης*, Οι εκτιμητικές κρίσεις των μαρτύρων, ΠοινΧρ 1985, 852 επ.· *Χ. Σεβαστίδης*, ό.π., σελ. 2653· *Π. Καίσαρη/Π. Ιωαννίδου*, ό.π., σελ. 1313.

¹⁵ Έτσι ΑΠ 543/1973, ΠοινΧρ 1973, 647.

¹⁶ ΟΛΑΠ 1/2004, ΠοινΧρ 2005, 113· ΟΛΑΠ 2/1999, ΠοινΧρ 1999, 811· βλ. και ΕΔΔΑ, Ibrahim κ.λ. κατά Ην. Βασιλείου, ΠοινΧρ 2018, 243.

¹⁷ Βλ. **ΑΠ 767/2019**, ΠοινΔικ 2020· ΑΠ 2018/2017, ΠοινΔικ 2018· ΑΠ 1300/2014, ΠοινΧρ 2016, 48· ΑΠ 767/2013, ΠοινΧρ 2014, 256· ΑΠ 324/2011, ΠοινΧρ 2012, 54· ΑΠ 353/2010, ΠοινΧρ 2011, 127· contra ΑΠ 859/2014, ΠραξΛογΠΔ 2014, 19· ΑΠ 1166/2006, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

αξιοποίησης καταθέσεων μαρτύρων που δεν αποκαλύπτουν την πηγή των πληροφοριών τους, η παραβίαση της οποίας συνεπάγεται την απόλυτη ακυρότητα της διαδικασίας λόγω προσβολής του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη¹⁸. Εδώ όμως η επικείμενη τροποποίηση στο υπό συζήτηση ΣχΝ (άρθρο 113) αποδυναμώνει με πλάγιο τρόπο την ως άνω αποδεικτική απαγόρευση, πέραν του ότι ελέγχεται ως ατελής υπό το φως της νομολογίας του ΕΔΔΑ, η οποίας σε αντίστοιχες περιπτώσεις απαιτεί τόσο τη συνδρομή εύλογης αιτίας για την απόκλιση όσο και την ύπαρξη αντισταθμιστικών παραγόντων για τη διαφύλαξη του δίκαιου χαρακτήρα της διαδικασίας¹⁹.

1. Η απαγόρευση επικοινωνίας των μαρτύρων και η σειρά εξέτασης

Η εν λόγω απαγόρευση στο πλαίσιο του άρθρου 350 ΚΠΔ κατατείνει στη διασφάλιση του ανεπηρέαστου των μαρτύρων από το περιεχόμενο των προηγούμενων μαρτυρικών καταθέσεων. Καθώς, ωστόσο, η μη τήρηση του άρθρου 350 δεν τάσσεται επί ποινή ακυρότητας ούτε ανάγεται στα υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου, η

¹⁸ Έτσι και υπό την ισχύ της διάταξης του προηγούμενου κώδικα ΑΠ 825/2011, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΠεντΝαυτΠειρ 365/2013, ΠοινΔικ 2014, 704· ΣυμβΠλημΑθ 4838/1999, ΠοινΧρ 2000, 554. Κρατούσα ήταν η νομολογία, ωστόσο, ότι η άποψη ότι η παραβίαση της διάταξης δεν επέσυρε ακυρότητα της διαδικασίας, βλ. ενδεικτικά ΑΠ 678/2014, ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 1300/2014, ΠοινΧρ 2016, 48. Υποστηριζόταν, ωστόσο, και η άποψη ότι η θεμελίωση μιας καταδικαστικής κρίσης αποκλειστικά σε καταθέσεις αυτού του είδους καθιστά την απόφαση αναιρετέα λόγω έλλειψης ειδικής και εμπεριστατωμένης αιτιολογίας, έτσι *Α. Κωνσταντινίδης*, Το πρόβλημα των «εξ ακοής μαρτύρων», ΠοινΧρ 1996, 1175· *Μ. Μαργαρίτης*, ΚΠΔ, σελ. 441· *Α. Τζαννετής*, Το δικαίωμα εξέτασης μαρτύρων κατηγορίας κατά το άρθρο 6 παρ. 3 εδ. δ' ΕΣΔΑ, ΠοινΧρ 2008, 398.

¹⁹ **ΕΔΔΑ, Schatschaschwili κατά Γερμανίας**, Ευρεία Σύνθεση, Απόφ. της 15.12.2015, παρ. 107· **ΕΔΔΑ, Visser κατά Ολλανδίας**, Απόφ. της 14.02.2002, παρ. 47· βλ. και Γ. Μπουρμά, σε: Α. Μαργαρίτη, Ο νέος ΚΠΔ, σελ. 2078.

παραβίασή της δεν επιφέρει καμία ακυρότητα²⁰. Κατά τούτο, ορθά κρίθηκε από τον Άρειο Πάγο ότι η απόρριψη αιτήματος του κατηγορουμένου για εξέταση μάρτυρα με την αιτιολογία ότι ο εν λόγω μάρτυρας ήταν παρών στη μέχρι τότε συζήτηση της υπόθεσης προκαλεί έλλειψη ακρόασης, καθιστώντας αναιρετέα την απόφαση²¹. Αντίθετη θέση θα αποτελούσε, άλλωστε, ανακόλουθη αντιστροφή της νομοθετικής αξιολόγησης, που έκρινε ως μη βαρύνουσα την αθέτηση της εν λόγω απαγόρευσης.

Περαιτέρω, η ρύθμιση του άρθρου 351 για τη σειρά κατά την εξέταση των μαρτύρων παρέμεινε κατά βάση αναλλοίωτη. Μόνη διαφοροποίησή της αποτέλεσε η προσθήκη τρίτης παραγράφου που παρέχει στο δικαστήριο τη δυνατότητα «να απαλλάξει μάρτυρα που κλητεύθηκε από παραδρομή», ώστε να αποφεύγεται η άσκοπη ταλαιπωρία και αγανάκτηση συγκεκριμένων προσώπων που αδυνατούν αντικειμενικά να συνεισφέρουν αποδεικτικά.

Αμείωτη παραμένει, εξάλλου, η σημασία της εν λόγω ρύθμισης, ενόψει της ρητής αποτύπωσης στο γράμμα της της υποχρέωσης διασαφήνισης της κατηγορούμενης πράξης²². Στην κατεύθυνση αυτή ορθά έχει νομολογηθεί ότι αν το δικαστήριο παραλείψει να εξετάσει κλητευθέντα και εμφανισθέντα μάρτυρα, ο κατηγορούμενος δικαιούται να ζητήσει την εξέτασή του και επί άρνησης του προεδρεύοντος να προσφύγει στο δικαστήριο. Αν και αυτό απορρίψει το αίτημά του δημιουργείται λόγος

²⁰ ΑΠ 1540/2006, ΠΛογ 2006, 1429. Σύμφωνα και Γ. Κάβουρας, σε: Λ. Μαργαρίτη, Ο νέος ΚΠΔ, σελ. 2061.

²¹ ΑΠ 320/2015· ΑΠ 47/2009, ΠοινΧρ 2009, 983· ΑΠ 633/2007, ΠΛογ 2007, 402· ΑΠ 1540/2006, ΠΛογ 2006, 1429· ΑΠ 1004/2004, ΠΛογ 2004, 1275.

²² Βλ. αντί άλλων Χ. Δέδε, Θεωρητικά προβλήματα της αποδεικτικής διαδικασίας, 1985, σελ. 40 επ.

αναίρεσης για έλλειψη ακρόασης²³. Ομοίως, ότι το δικαστήριο δεν κωλύεται να εξετάσει μάρτυρα υπεράσπισης, ακόμα κι όταν ο κατηγορούμενος παραιτηθεί από την εξέτασή του²⁴.

2. Η προσαγωγή των μαρτύρων.

Στη ρύθμιση του άρθρου 353 νέου ΚΠΔ προστέθηκε στην παρ. 1, για λόγους εξασφάλισης της ουσιαστικής άσκησης του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη κατ' άρθρο 6 ΕΣΔΑ, ότι «η άμεση εμφάνιση και εξέταση μάρτυρα που δεν κλητεύθηκε ή του οποίου το όνομα δεν γνωστοποιήθηκε» μπορεί να διαταχθεί από το δικαστήριο **μόνον «εφόσον δεν αντιλέγει ο κατηγορούμενος»**. Η προϊσχύσασα διάταξη, που επέτρεπε την αιφνίδια εμφάνιση και κατάθεση μη γνωστοποιηθέντων μαρτύρων, καταστρατηγούσε την προβλεπόμενη στο άρθρο 326 παρ. 1 ΚΠΔ υποχρέωση γνωστοποίησης των μαρτύρων κατηγορίας στον κατηγορούμενο και συνακόλουθα το άρθρο 6 παρ. 3 εδ. β' της ΕΣΔΑ²⁵.

Με δεύτερο εδάφιο συμπληρώθηκε, μάλιστα, η παρ. 1 του ίδιου άρθρου, ώστε να παρέχεται σε διαφορετική περίπτωση η δυνατότητα στο δικαστήριο να διατάσσει «τη διακοπή της δίκης έως δεκαπέντε το πολύ ημέρες». Την ίδια δυνατότητα διατηρεί, άλλωστε, το δικαστήριο και στην περίπτωση της παρ. 4 του ίδιου άρθρου, με αποτέλεσμα να μην τίθεται ζήτημα λειτουργικότητας της διάταξης.

²³ ΑΠ 660/1999, ΝοΒ 1999, 1460· ΑΠ 1455/1987, ΠοινΧρ 1988, 193· βλ. και Γ. Κάβουρα, ό.π., σελ. 2063. Λεκτέο ότι υπό την ισχύ του νέου ΚΠΔ η έλλειψη ακρόασης του κατηγορουμένου συνιστά απόλυτη ακυρότητα κατ' άρθρο 171 παρ. 2 ΚΠΔ.

²⁴ ΑΠ 191/1988, ΠοινΧρ 1988, 498· βλ. και Γ. Κάβουρα, ό.π., σελ. 2063.

²⁵ Βλ. Αιτ'ΕκθΣχΚΠΔ, VI 2 Δ· Α. Τζανετή, Βελτιωτικές παρεμβάσεις του νέου ΚΠΔ στη διαδικασία στο ακροατήριο, Νова Criminalia, τχ. 8, σελ. 8· Θ. Δαλακούρα, Ο νέος ΚΠΔ, σελ. 248 επ· Γ. Κάβουρα, ό.π., σελ. 2067· Χ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 635.

3. Η ρύθμιση του άρθρου 354 για την εξέταση των μαρτύρων που αδυνατούν να εμφανισθούν στο δικαστήριο.

Ήδη εκ προοιμίου διασαφηνίζεται ότι η σύμφωνη με την ΕΣΔΑ ερμηνεία του σημαντικού αυτού άρθρου αξιώνει την παροχή της δυνατότητας εφαρμογής του και στις περιπτώσεις μαρτύρων που εξετάστηκαν στην προδικασία, χωρίς την τήρηση του άρθρου 220 παρ. 2 ΚΠΔ, και προκύπτει μεταγενέστερα η αδυναμία εμφάνισής του στο ακροατήριο²⁶.

Μόλις χρειάζεται να αναφερθεί, περαιτέρω, ότι αν υποβληθεί αίτημα εξέτασης μάρτυρα κατά το άρθρο 354 ΚΠΔ και το δικαστήριο παραλείψει να απαντήσει προκαλείται απόλυτη ακυρότητα λόγω έλλειψης ακρόασης, ενώ αν το δικαστήριο απαντήσει ατελώς η απόφαση ελέγχεται για έλλειψη αιτιολογίας²⁷.

Εξάλλου, λόγω της διασφαλιζόμενης άσκησης των δικαιωμάτων όλων των μερών, η ληφθείσα με την τήρηση των διατυπώσεων του άρθρου 354 μαρτυρική κατάθεση αναγιγνώσκεται επί ποινή ακυρότητας στο ακροατήριο, ακόμη κι αν η ανάγνωσή της δεν ζητηθεί²⁸.

4. Η καθ' εαυτήν εξέταση των μαρτύρων κατ' άρθρο 357 ΚΠΔ

Η εξέταση των μαρτύρων σύμφωνα με τα οριζόμενα στο εν λόγω άρθρο εμπεδώνει τις αρχές της προφορικότητας, αμεσότητας και κατ' αντιδικία διεξαγωγής της δίκης και εξειδικεύει το διαλαμβανόμενο στη

²⁶ Έτσι και *Χ. Σεβαστίδης*, ό.π., σελ. 643· σύγκρ. γενικότερα και *Ν. Αποστολίδη*, Η γνωστοποίηση των μαρτύρων της ποινικής δίκης. Ερμηνευτικά ζητήματα από το άρθρο 326 ΚΠΔ, *ΠοινΧρ* 2017, 650· *Α. Τριανταφύλλου*, Ζητήματα μαρτυρικής απόδειξης στην ποινική δίκη, 2014, σελ. 346 επ.

²⁷ Σύγκρ. και *Χ. Σεβαστίδης*, ό.π., σελ. 645.

²⁸ Έτσι και *Γ. Κάβουρας*, ό.π., σελ. 2068.

διάταξη του άρθρου 333 ΚΠΔ δικαίωμα διεύθυνσης της διαδικασίας από τον πρόεδρο. Εντεύθεν, ευλόγως υποστηρίζεται ότι επιτρέπεται προσφυγή στο δικαστήριο από τον εισαγγελέα ή τον κατηγορούμενο για παραβίαση του τρόπου εξέτασης των μαρτύρων²⁹. Ορθά γίνεται δεκτό, άλλωστε ότι η τυχόν ανάγνωση περικοπών από την προδικαστική κατάθεση μάρτυρα οφείλει να λαμβάνει χώρα μετά το πέρας της κατάθεσής του στο ακροατήριο³⁰. Ομοίως, ότι επί ύπαρξης αντιφάσεων δεν επιτρέπεται η ανάγνωση ολόκληρης της προδικαστικής κατάθεσης, καθόσον τούτο αναιρεί τον σκοπό του άρθρου 357 παρ. 4 ΚΠΔ³¹. Μάλιστα, ακόμα κι αν υποβληθεί αντίστοιχο αίτημα από τον κατηγορούμενο για ανάγνωση ολόκληρης προανακριτικής κατάθεσης παρόντος μάρτυρα, τούτο οφείλει ενόψει της αξίωσης της αρχής της αμεσότητας να απορριφθεί ως μη νόμιμο³².

5. Το δικαίωμα ελέγχου της αξιοπιστίας της μαρτυρίας και το δικαίωμα δηλώσεων και εξηγήσεων σχετικά με αυτήν

Αμφότερα τα δικαιώματα στο πλαίσιο του εν λόγω άρθρου ασκούνται μόνο μετά την ολοκλήρωση της εξέτασης κάθε μάρτυρα, αλλά και κάθε αποδεικτικού μέσου, από όλους τους παράγοντες της δίκης και κατατείνουν στην ελεγχσιμότητα του αποδεικτικού υλικού και την αποτροπή δημιουργίας εσφαλμένων εντυπώσεων στο δικαστήριο και ψευδούς πραγματικής βάσης³³.

²⁹ Βλ. αντί πολλών Γ. Κάβουρα, ό.π., σελ. 2083· ΑΠ 68/2017· ΑΠ 66/2016, ΑΠ 1226/2015· ΑΠ 430/2014.

³⁰ Βλ. ενδεικτικά Χ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 670· ΑΠ 931/2012· ΑΠ 27/2010, ΑΠ 2115/2003.

³¹ ΑΠ 165/2011· ΑΠ 375/2010· ΑΠ 1975/2008· ΑΠ 1698/2008· ΑΠ 2234/2007· βλ. αντίθετα ΑΠ 1311/2012.

³² Έτσι εύστοχα ΑΠ 931/2012 καθώς και Χ. Σεβαστίδης, ό.π., σελ. 671.

³³ Σύγκρ. εν προκειμένω και ΕΔΔΑ, Schepers κατά Ολλανδίας, Απόφ. της 05.04.2005.

Υπό τη σημερινή διατύπωση του άρθρου 333 παρ. 3 εδ. α΄ ΚΠΔ, η παράλειψη του προεδρεύοντος να δώσει αυτεπάγγελτα τον λόγο στον κατηγορούμενο, σε περίπτωση που έχει δοθεί προηγουμένως ο λόγος στον εισαγγελέα ή στον υποστηρίζοντα την κατηγορία, προκαλεί απόλυτη ακυρότητα κατ' άρθρο 171 παρ. 1 περ. δ΄ ΚΠΔ. Αν η παράλειψη αυτή αφορά τον υποστηρίζοντα την κατηγορία, τότε προκαλείται σχετική ακυρότητα³⁴.

Αντιστοίχως, η παραβίαση του δικαιώματος δηλώσεων και εξηγήσεων σχετικά με τα αποδεικτικά μέσα συνεπάγεται ευθέως απόλυτη ακυρότητα κατ' άρθρο 171 παρ. 1 περ. δ΄ ΚΠΔ, χωρίς να απαιτείται δηλαδή η προηγούμενη προσφυγή σε ολόκληρο το δικαστήριο κατ' άρθρο 335 παρ. 2 ΚΠΔ, καθόσον η εν λόγω παραβίαση συνιστά εν ταυτώ και παραβίαση τόσο του άρθρου 6 παρ. 3 περ. δ΄ ΕΣΔΑ όσο και του δικαιώματος ακρόασης κατ' άρθρο 20 Σ.³⁵

IV. Τα σημεία αιχμής κατά την εξέταση της πραγματογνωμοσύνης και της αυτοψίας.

1. Η ανάγνωση των εκθέσεων πραγματογνωμοσύνης και η κλήτευση πραγματογνωμόνων και τεχνικών συμβούλων.

Αν την ανάγνωση πραγματογνωμοσύνης που συντάχθηκε στην προδικασία ζήτησε ο κατηγορούμενος ή ο εισαγγελέας και το δικαστήριο παρέλειψε να αποφανθεί επί του αιτήματος ή το απέρριψε παρά τον νόμο, προκαλείται ακυρότητα για έλλειψη ακρόασης. Ομοίως, υφισταμένων εκθέσεων τεχνικών συμβούλων του κατηγορουμένου, αν παραλειφθεί η ανάγνωσή τους κατά παράβαση του άρθρου 360 παρ. 1

³⁴ Έτσι εύστοχα και Χ. Σεβαστίδης, ό.π., σελ. 683.

³⁵ Αντί άλλων Χ. Αργυρόπουλο, ΠοινΧρ 2009, 378· Χ. Σεβαστίδη, ό.π., σελ. 685.

εδ. α' προκαλείται απόλυτη ακυρότητα λόγω παραβίασης του σχετικού δικαιώματος³⁶.

Περαιτέρω, ενόψει του άρθρου 6 παρ. 1 ΕΣΔΑ αλλά και της υποχρέωσης ολόπλευρης διερεύνησης της υπόθεσης, αν κλητευθούν στο ακροατήριο από τον εισαγγελέα ή το δικαστήριο πραγματογνώμονες, πρέπει υποχρεωτικά να κλητεύονται και όλοι οι τεχνικοί σύμβουλοι³⁷.

Τέλος, για λόγους διάκρισης των ρόλων στην ποινική δίκη και συνακόλουθα χάριν διασφάλισης της δικαιοσύνης, η μεθόδευση κλήτευσης και εξέτασης πραγματογνώμωνων ως μαρτύρων οφείλει να συνεπάγεται την απόλυτη ακυρότητα, αν η φαλκίδευση του δικαιώματος εξαίρεσής τους αφορά τον κατηγορούμενο³⁸.

2. Η ανάγνωση της έκθεσης αυτοψίας στο ακροατήριο.

Άξιο μνείας είναι σε σχέση με την αυτοψία ότι, επί αιτήματος εκ μέρους του κατηγορουμένου για διενέργειά της, το δικαστήριο οφείλει να αιτιολογήσει την απόφασή του περί απορρίψεως, αφού διαφορετικά η απόφασή του καθίσταται αναιρετέα λόγω έλλειψης αιτιολογίας. Επίσης, αν ληφθεί υπόψη και αξιοποιηθεί αποδεικτικά αντικείμενο αυτοψίας που δεν επιδείχθηκε, όπως πειστήριο ή φωτογραφία, η απόφαση καθίσταται ομοίως αναιρετέα λόγω απόλυτης ακυρότητας³⁹.

V. Τα σημεία αιχμής κατά την ανάγνωση των εγγράφων.

³⁶ Έτσι εύστοχα και Χ. Μπάκας, Η δικονομική λειτουργία της πραγματογνωμοσύνης στην ποινική δίκη, 1990, σελ. 200.

³⁷ Χ. Μπάκας, ό.π., σελ. 201 επ. Σύγκρ. και ΕΔΔΑ, Κωνσταντινίδης κατά Ελλάδος, Απόφ. της 6.10.2016.

³⁸ Έτσι εύστοχα ήδη Ν. Ανδρουλάκης, ΠοινΧρ 1973, 328· Α. Καρράς, ΠΔΔ, σελ. 733· Χ. Σεβαστίδης, ό.π., σελ. 683.

³⁹ Βλ. ΑΠ 1136/1987· Α. Παπαδαμάκης, Ποινική Δικονομία, 9^η έκδ. 2019, σελ. 468· Χ. Σεβαστίδης, ό.π., σελ. 705.

1. Η ανάγνωση των εγγράφων κατά το νέο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 362 ΚΠΔ.

Όπως προκύπτει και από την Αιτιολογική Έκθεση του ΚΠΔ, εν προκειμένω προβλέφθηκε, για λόγους δικαιοσύνης της διαδικασίας, ότι η ανάγνωση των εκεί αναφερόμενων εγγράφων στο ακροατήριο γίνεται «ως προς τα ουσιώδη και σημαντικά σημεία τους, κατά την κρίση – όχι του διευθύνοντος τη συζήτηση, αλλά - των διαδίκων». Αν διαφοροποιείται η κρίση του διευθύνοντος τη συζήτηση ως προς τον χαρακτηρισμό ενός σημείου ως ουσιώδους ή σημαντικού και αρνείται την ανάγνωσή του, τότε μπορεί να ασκηθεί αμέσως προσφυγή σε όλο το δικαστήριο. Η τροποποίηση αυτή ενισχύει την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος υπεράσπισης, καθώς επιτρέπει την ανάδειξη των σημείων εκείνων που αποδεικνύουν τη βασιμότητα των υπερασπιστικών ισχυρισμών. Η αναγωγή στην κρίση απάντων των διαδίκων διασφαλίζει την ολόπλευρη ανάδειξη και συνεκτίμηση όλων των κρίσιμων χωρίων των αναγνωστέων εγγράφων.

Έτι περαιτέρω, προβλέφθηκε στο ίδιο άρθρο στην παρ. 2 εδ. β' ότι διαβάζονται «επίσης οι αμετάκλητες αποφάσεις που εκδόθηκαν σε άλλη ποινική ή πολιτική δίκη, αν το δικαστήριο κρίνει ότι η ανάγνωση αυτή είναι χρήσιμη», ώστε να αποτρέπεται η είσοδος στην αποδεικτική διαδικασία οποιωνδήποτε άλλων εγγράφων άλλης ποινικής ή πολιτικής δίκης που δεν δύνανται να ελεγχθούν ή να αντικρουθούν στο ακροατήριο, κατά τους όρους μιας δίκαιης δίκης.

Την ίδια ανάγκη εξυπηρετεί και η προσθήκη της παρ. 3 στο ίδιο άρθρο, η οποία εξαρτά την ανάγνωση ουσιώδους εγγράφου, το οποίο προσκομίζεται για πρώτη φορά στο ακροατήριο, από τη δυνατότητα αντίκρουσης του περιεχομένου του εκ μέρους του διαδίκου που το

αγνοεί και δικαιούται να ζητήσει προς τούτο διακοπή της δίκης μέχρι δέκα πέντε το πολύ ημέρες.

Κατά τα λοιπά, άξια αναφοράς είναι η θέση ότι η ανάγνωση των ενόρκων βεβαιώσεων στο ακροατήριο και η αντιμετώπισή τους ως απλών εγγράφων οφείλει να θεωρηθεί ότι αντίκειται στο άρθρο 6 παρ. 3 της ΕΣΔΑ, καθόσον φαλκιδεύει το σχετικό δικαίωμα εξέτασης των μαρτύρων. Εύστοχα κρίθηκε, ως εκ τούτου, ότι ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ζητήσει από το δικαστήριο να κληθεί ο ενόρκως βεβαιών και να εξετασθεί κατ' αντιδικία στο ακροατήριο⁴⁰.

Αναμφίβολα έχει νομολογηθεί, τέλος, ότι η αποδεικτική αξιοποίηση εγγράφου που δεν αναγνώστηκε ή δεν είναι ότι αναγνώστηκε ιδρύει τον αναιρετικό λόγο του άρθρου 510 παρ. 1 στοιχ. Α' ΚΠΔ⁴¹.

2. Η ανάγνωση των ενόρκων καταθέσεων κατ' άρθρο 363 ΚΠΔ.

Προς την ίδια κατεύθυνση κινείται, τέλος, και η προσθήκη της παρ. 2 στο προκείμενο άρθρο που εξαρτά την ανάγνωση ένορκης προδικαστικής κατάθεσης από τον – πλην όμως δυνάμενου να εμφανισθεί στο ακροατήριο – μάρτυρα από τη ρητή συναίνεση του κατηγορουμένου ή του συνηγόρου που τον εκπροσωπεί. Η αξίωση αυτή, μάλιστα, δεν απορρέει μόνον από την υποχρέωση τήρησης της δικαιότητας της διαδικασίας, αλλά και από την υποχρέωση τήρησης της αρχής της προφορικότητας. Εναρμονιζόμενη με την πάγια νομολογία του ΕΔΔΑ, κατά την οποία η παραίτηση από τα δικαιώματα της ΕΣΔΑ πρέπει να είναι ρητή και όχι συναγόμενη, το νέο άρθρο 363 παρ. 3 αξιώνει πλέον τη **ρητή συναίνεση του κατηγορουμένου** στην ανάγνωση της

⁴⁰ ΑΠ 1319/2019, ΝΟΜΟΣ· τσι εύστοχα ήδη Ν. Ανδρουλάκης, ΠοινΧρ 1973, 328· Α. Καρράς, ΠΔΔ, σελ. 733· Α. Χ. Σεβαστίδης, ό.π., σελ. 683.

⁴¹ ΑΠ 750/2020, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 586/2020, ΝΟΜΟΣ· ΑΠ 747/2018, ΝΟΜΟΣ.

προδικαστικής κατάθεσης με δήλωση που καταχωρίζεται στα πρακτικά. Έτσι αποτρέπεται το ενδεχόμενο η μη εναντίωση (δηλαδή η σιωπή!) του κατηγορουμένου να οφείλεται σε άγνοια της κατοχυρωμένου στο άρθρο 6 παρ. 3 περ. δ' ΕΣΔΑ δικαιώματος.

V. Τα σημεία αιχμής κατά την εξέταση του κατηγορουμένου.

1. Η συνεννόηση με τον συνήγορό του.

Η διαλαμβανόμενη στη διάταξη του άρθρου 364 ΚΠΔ συνεννόηση του κατηγορουμένου με τον συνήγορό του οριοθετεί το παρεμβατικό δικαίωμα του συνηγόρου κατά την υπεράσπιση, χάριν εξασφάλισης της δίκαιης δίκης. Αυτόδηλο είναι, όμως, ότι το δικαίωμα αυτό δεν μπορεί να υποκαθιστά τον καλούμενο να απαντήσει κατηγορούμενο, φαλκιδεύοντας την αμεσότητα της απολογίας.

2. Η απολογία του κατηγορουμένου.

Άξια ειδικής αναφοράς είναι στο άρθρο 365 η συμπλήρωση της διάταξης της παρ. 1 με πέμπτο εδάφιο που παρέχει στον συγκατηγορούμενο «το δικαίωμα να υποβάλλει απευθείας ερωτήσεις στον έτερο κατηγορούμενο που τον ενοχοποιεί». Η ρύθμιση αντανακλά ευθέως την αξίωση της αρχής της δίκαιης δίκης για παροχή πλήρους δικαιώματος υπεράσπισης στο πλαίσιο της ενεργητικής συμμετοχής του κατηγορουμένου στη δίκη.

Εξυπακούεται, ωστόσο, ότι το δικαίωμα αυτό μπορεί να ασκηθεί και από τον παριστάμενο συνήγορο, αφού εντάσσεται στην εν στενή εννοία νοούμενη υπερασπιστική εντολή εκπροσώπησης και υπεράσπισης και δεν συντρέχει λόγος διαφοροποίησής του από τα λοιπά δικαιώματα. Το γεγονός ότι μόνον στο προηγούμενο – και όχι στο επίμαχο - εδάφιο αναφέρονται «οι υπόλοιποι διάδικοι, καθώς και οι συνήγοροί τους» δεν συνιστά από μόνο του επαρκή βάση για τον αποκλεισμό του συνηγόρου

από το δικαίωμα υποβολής απευθείας ερωτήσεων στον συγκατηγορούμενο του εντολέα του, πόσο μάλλον που οι ρυθμίσεις που θεμελιώνουν το δικαίωμα υπεράσπισης έχει αυξημένη τυπική ισχύ⁴².

Αυτονόητο είναι, τέλος, ότι ενόψει του άρθρου 95 ΚΠΔ, αλλά και της πάγιας νομολογίας του ΕΔΔΑ⁴³, η παράλειψη γνωστοποίησης στον κατηγορούμενο του δικαιώματος σιωπής του παραβιάζει τη δίκαιη δίκη, όπως και η συναγωγή από τη σιωπή του έμμεσης ομολογίας ή απόδειξης της ενοχής του⁴⁴. Αντιστοίχως, αυτόδηλο είναι ότι επί διακοπής της απολογίας του κατηγορουμένου για εξέταση άλλου αποδεικτικού μέσου, αν δεν δοθεί και πάλι ο λόγος στον κατηγορούμενο για να ολοκληρώσει την απολογία του προκαλείται απόλυτη ακυρότητα⁴⁵.

VI. Οι συμπληρωματικές έρευνες κατ' άρθρο 366 ΚΠΔ και η λήξη της αποδεικτικής διαδικασίας.

Ως συμπληρωματική έρευνα νοείται τόσο η εξέταση μάρτυρα όσο και κάθε άλλου αποδεικτικού μέσου. Αν ζητηθεί συμπληρωματική έρευνα από τον κατηγορούμενο και το δικαστήριο – ύστερα από σχετική προσφυγή σε αυτό – την αρνηθεί, προκαλείται απόλυτη ακυρότητα λόγω έλλειψης ακρόασης⁴⁶.

VII. Επίλογος.

Κανένα άλλο τμήμα της ποινικής δίκης δεν εκφράζει πληρέστερα τη δικαστηριακή πράξη όσο η ακροαματική διαδικασία. Η **εξωστρέφεια** και

⁴² ΕΔΔΑ, Ferrantelli and Santangelo κατά Ιταλίας, Απόφαση της 7.8.1996.

⁴³ Βλ. Ενδεικτικά ΕΔΔΑ, Brusco κατά Γαλλίας, Απόφαση της 19.10.2010.

⁴⁴ Ενδεικτικά Β. Αδάμπα, σε: Λ. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 1008· Θ. Δαλακούρα, Το δικαίωμα σιωπής του κατηγορουμένου, Αρμ. 1989, .

⁴⁵ ΑΠ 1837/2003, ΠΛογ 2003, 2074.

⁴⁶ ΑΠ 559/2014· ΑΠ 497/2013· ΑΠ 736/2011· ΑΠ 1330/2010· βλ. και Ν. Ορνεράκη, σε: Λ. Μαργαρίτη, ό.π., σελ. 2128.

η **αμεσότητα**, που τη διέπουν, την ανάγουν σε **σύνθετο διακύβευμα** πολλαπλών κατευθύνσεων. Η ακροαματική διαδικασία προωθεί ή αποδομεί *prima facie* την αξιοπιστία του δικαστικού συστήματος, καταξιώνει ή αμφισβητεί παράγοντες της δίκης και συνιστά έναν **διαρκή σειсмоγράφο της δικαιοσύνης και δικαιοκρατικότητας της δίκης**. Των αξιώσεων δηλαδή που νομιμοποιούν τη δικαστική εξουσία και εμπεδώνουν την εμπιστοσύνη των κοινωνιών στη διαδικασία απονομής της ποινικής δικαιοσύνης.